

УТОПИЧНИ БЪЛГАРИИ: ЛИТЕРАТУРНИ ПРОЕКТИ И ПОЛИТИКА

ЛИТЕРАТУРА И КОНСПИРАЦИЯ. ЧАСТ 2: СТОЯН МИХАЙЛОВСКИ СРЕЩУ КНЯЗ ФЕРДИНАНД

**Мария Георгиева, Софийски университет „Св. Климент Охридски“
Сирма Данова (научен ръководител)**

Стоян Михайловски е един от най-известните български поети и общественици от периода след Освобождението на България. Известен е с непоправимите си сатирични произведения: и публицистични, и художествени. В резултат на неговата обществена критика, отнасяща се най-вече до монарха на България – княз Фердинанд I, е приет така нареченият „Закон за Особата“, който представлява своеобразна цензура на печата и позволява да се подведат под съдебна отговорност всички критици на държавния апарат, личността на Фердинанд и неговото семейство. Може би най-известното художествено произведение на Михайловски е „Книга за българския народ“ – сатирична поезия за същността на държавничеството, която извежда като основен принцип на управление разврата и стимулирането на невежество у масите с цел - по-дълъг властови живот. В настоящата беседа ще разгледаме някои от най-злободневните публицистични текстове на Михайловски, за да разберем позицията му на морален стожер на обществото, но първо ще характеризираме накратко личността и принципите, които защитава, за да си дадем отговор на въпроса откъде Стоян Михайловски черпи смелостта да заявява обществените си позиции толкова гръмка и безкомпромисно.

Стоян Михайловски е роден през 1856 г. в семейството на адвоката и виден общественик и културен деец – Никола Михайловски. Наследява името на чичо си – водачът на църковно-националната борба и епископ на Цариградската патриаршия – Иларион Макариополски (с рождено име Стоян Михайловски), известен с участието си в борбата за независима от гръцкото духовенство българска патриаршия и, разбира се, многократно заточван заради това. Интересен момент от семейната, а и от българската история е, че на великденската литургия през 1860 г. епископ Иларион не споменава името на цариградския патриарх в тържественото си слово и така доказва готовността на българите за църковна независимост. След тази си дръзка постъпка е изпратен на заточение за пореден път. Дотук виждаме, че цялото семейство на писателя Стоян Михайловски е известно именно с решителността си да защитава достойни обществени позиции. Важно е да отбележим, че Стоян Михайловски продължава семейната традиция и докато е учител в Дойран (Северна Македония), също се бори против влиянието на гръцкото духовенство. Един от най-изявените случаи е прекъсването на великденското слово на гръцкия владика с думите „на славянски!“, за което е подложен на физическо наказание. Стоян Михайловски отвърща на удара в характерния си стил, като написва сатирата „На един гръцки владика, който ма наричаше безбожник“.

Самият Михайловски е високообразован – първоначално учи във Велико Търново, тъй като баща му е учител, завършва известния Френски султански лицей в Цариград, а след това заминава за Франция и учи право в университета „Екс ан Прованс“. След Освобождението на България работи като адвокат и съдия, редактор е на известния вестник „Народний глас“, сътрудничи си с множество други издания и става началник в Министерството на външните работи. След като завършва образованието си, прекъснато

заради Освободителната война, заема висши държавни постове – главен секретар в Министерство на правосъдието, член на Русенския апелативен съд и учител по френски език в няколко гимназии и Юридическия факултет. Преподавател е и на известния писател Кирил Христов, който споделя:

Впечатлението на всинца ни беше почти зловещо. Поет за нас още значеше ефирно същество; а Михайловски беше твърде плътен, твърде осезаем. Голямото тлъсто и грижливо избръснато долно чене, французкия му бамптел, рошавите му мустаки, що закриваха почти бялата му уста, нависналите му също рошави вежди над презрително свитите му очи, дебелото му рунтаво палто – във всичко имаше нещо страшно, нещо не добро. Ние не мислехме вече, че имаме пред себе си един аполонов син, а един страшен човек, за когото изведнъж почувствахме, че трябва да са верни всички работи, що се разправят – и който ей сега е способен да ни набие всички подред (Христов 1999: 34, 35).

Една от най-застъпваните обществени позиции на Михайловски е борбата за автономия на останалите под Османско управление български територии - Македония и Одринска Тракия и дори е избран за председател на Върховния македоно-одрински комитет като балансьор между крайните течения за развитие на революционното дело. През 1901 г. Михайловски изнася остра реч с обвинения към княз Фердинанд и осъжда опитите му за намеса в македоно-одринското дело и последвалата опасност дейността на организацията да попадне в ръцете на анархотерористи, които вредят сериозно на поставените цели. Избран е за Народен представител през 1903 г. и представя сам позициите, които защитава така:

Аз съм горещ привърженик на християнския социализъм и на християнския демократизъм - от една страна, а от друга - съм закоравял антимонархист; не мога да се съюзя за все и вся с младата генерация, която иска пълно разцепление между социална работа и християнско учение... (Кепов 1928: 88-89).

През 1903 и 1904 г. във вестник „Ден“ излиза епична за българската историография поредица от критически статии на Стоян Михайловски срещу княз Фердинанд. Тук ще разгледаме едни от най-критичните текстове срещу княза и съответните обвинения.

„Дедите на княза Фердинанда“ разглежда Фердинанд като потомствен „бистрогледец и хитроумен властодържец“ (Михайловски 1903а), тъй като и двата рода, към които принадлежи по майчина и бащина линия – Бурбони (познати още като Орлеанци) и Кобурги, са представени сатирично като хитри и умели, но и сплетници на интриги. Целта на текста е да се поставят под съмнение уменията за управление не само на настоящия монарх, но и на цялото му родословие, за да се подчертае потомствения морален разпад и следователно лошият избор за княз на Царство България. Подобен тип текстове днес биха попаднали в глава „конспирации“, тъй като Михайловски създава своеобразна литературна карикатура.

Може би един от най-философските сатирични текстове на Стоян Михайловски е „Психофизиология на народовластието“ от 1903 година. В Платонов стил, под формата на диалог между Учител и Свещеник, се представят две логични, на моменти утопични, но противопоставящи се гледни точки за развитието на България. Свещеникът защитава идеята, че не властниците създават благоустройството, а народът го налага на властниците и редът не може да бъде наложен с безпорядък, заради което „сами сме си криви... зад

общото окаяноство стои обща отговорност“, докато Учителят защитава идеята, че жадността е единственият принцип в нашите правителствени кръгове, защото не спазват основната рецепта: служи на народа, а не - служи си с народа и затова е „по-добре бъркотия, отколкото задух, пустост и мъртвина“ (Михайловски 1903б: 133). За разлика от повечето текстове, които разглеждаме в настоящата беседа, тук не се упоменава името на княза, но се разглеждат причините, които водят до дълбоката държавна криза и поради това текстът се разглежда като продължаване на традицията на монархическа критика.

„Потайностите на българския дворец“ е статията, която осигурява на Михайловски условна присъда. Това е наистина опасна за властта статия, защото я скандализира по отношение на финансовите въпроси. Делото представлява толкова голям интерес за българската общественост, че в заседателната зала няма място дори за кореспондентите (Капитанова 2021). Редно би било да се замислим дали това не е и същинската причина присъдата на Михайловски да остане в крайна сметка условна. Самата статия представлява сатиричен прочит на части от публикация за Фердинанд, поместена във френското списание „Revue Franco-Americaine“, но съдържа и злободневни теми като съмнителни държавни поръчки, които изглеждат в противовес със законите в страната:

Княз Фердинанд купуваше, едно време, ловчийски някакъв вагон в Германия, за 60 000 лева; в Цариград и другаде, той раздаваше за десетки хиляди лева кръстове, украсени с брилянти; в Бавария и другаде, той наемаше специални тренове, за да ходи на разходки, кой плаща? Българистанците! Е добре, на тези българистанци трябва да се даде да разберат че когато един високопоставен Бурбонец бърка в джобовете им, - той им прави преголяма чест; иначе тези въшлювци, тези дриплювци би били способни да задават такива въпроси: - **Законът не позволява държавни покупки без търг за повече от 3 000 лева, защо князът купува самопроизволно вещи, които струват 60 000 лева?** [курс. а., б.м., М. Г.].

В края на статията Михайловски обобщава, че „кекавата българщина е създадена, за да угои широкоплещестата латинщина, едроснажната папищашина, железоръчната кобурговщин“ (Михайловски 1904а).

Тематично продължение на търсенето на сметка за делата на „конституционния властелин“ е статията „Какво прави князът и какво правим ний?“. Повод за написването ѝ е продължилото „час и седемнайсет минути“ закъснение на влакове заради преминаването на царския „особен влак“ по железопътната линия. В това привидно дребнаво обвинение Михайловски засяга далеч по-важни обществени проблеми, а именно – наличието на специален влак, пригоден специално за нуждите на княза:

[...] в Европа, владетелите, например Саксонския крал, не считат унизително, за несъвместимо със своя чин и своите атрибуции, да пътуват с обикновените влакове – в особен салон. Да се возиш винаги със специален трен – с августейши влак, според българо-китайската терминология, - това показва преди всичко, че отбягваш всяко прикосновение с тълпите...(Михайловски 1904б).

Михайловски сързва надменното пътуване на княза и коментарите по вестниците с новоприетия „Закон за Особата“ и съзнавайки опасността от действието на същия този закон, обобщава:

Истината, Господа властници и управници, - ето я, - в един простонароден израз: “Не прави, да не те хортуват!” (Михайловски 1904б).

Идеята на целия закон е високопарна и в абсолютен противовес с принципа, че всеки управник допуска грешки и трябва да бъде критикуван и поправян „като всяко разумно човешко същество“ (Михайловски 1904б).

„Писмо до княза“ е своеобразно обръщение до княз Фердинанд по повод прочетено „послание“ от името на Негово Кралско Височество в Народното събрание, но също може да се приеме и като съдебна пледоария, защото Михайловски започва и завършва статията си със защита на правото си да изложи критика и се надява, че няма да бъде подведен под съдебна отговорност за това (за разлика от случая с „Потайностите на българския дворец“):

Нека ми бъде позволено да вярвам, че и в България писателят може да отправи към държавния глава поучителни слова, без да бъде изложен на полицейска хайка или на съдебна гонитба! (Михайловски 1904в).

В писмото ясно се посочват правните основания „посланието“ на княза да не бъде правно считано като такова и се обсъждат процедурите, които е трябвало да премине едно такова обръщение (или по-точно казано – „реч“) към народните представители. Осъдена е и отнетата възможност за дискусия по това субективно на княза мнение. Друга важна част от писмото е адресирането на псевдопартийността и притеснителното назначение на министри от самия княз, а не от Парламента, както би трябвало да бъде по закон. Обяснява се и как подобни назначения са в разрез с конституцията и се апелира за съставяне на министерство, съставено от „неутрални хора“, които да гарантират провеждането на честни избори.

Стоян Михайловски съзнава опасността на текстовете си, но остава верен на семейната традиция да бъде покровител на обществената правда на всяка цена. След дългите опити за застъпничество на обществените интереси Стоян Михайловски напуска обществено-политическия живот на страната през 1905 г., разочарован от невъзможността да защитава зачитането на Върховния закон, политическата коректност и да се бори с всички законни средства срещу псевдопартийността, службогонството и политическите хищници. Едни от най-помнените негови думи са: „Българинът не е свободен, той е само освободен.“ Остатъкът от живота си той прекарва в усамотение и се отдава на творчество.

Цитирана литература:

Богданов 2010: Богданов, И. *Стоян Михайловски. Поет, трибун, мислител*. Съст. Н. Александрова. София, 2010.

Капитанова 2021: Капитанова, А. Стоян Михайловски: Българинът не е свободен, той е само освободен. <<https://archives.bnr.bg/stoyan-mihajlovski-balgarinat-ne-e-svobodentoj-e-samo-osvoboden/>>, достъпен на 12.02.2021.

Кепов 1928: Кепов, И. Кратка автобиография на Стоян Михайловски. <<http://82.147.128.134:8082/show-pe/?id=8336>>, достъпен на 01.02.2021.

Михайловски 1903а: Михайловски, С. Дедите на княза Фердинанда. <https://www.slav.uni-sofia.bg/images/stories/documents/Dedite_na_kniaz_Ferdinand_1904.jpg> достъпен на 21.01.2021.

Михайловски 1903б: Михайловски, С. Психофизиология на народовластието.

<<https://www.slav.uni-sofia.bg/images/stories/documents/Psiho-fiziologija-na-narodovlastieto.pdf>>, достъпен на 21.01.2021.

Михайловски 1904а: Михайловски, С. Потайностите на българския дворец.

<https://www.sitebulgarizaedno.com/index.php?option=com_content&view=article&id=628:2014-03-29-09-53-34&catid=29:2010-04-24-09-14-13&Itemid=61>, достъпен на 08.03.2021.

Михайловски 1904б: Михайловски, С. Какво прави князът и какво правим ний.

<https://www.sitebulgarizaedno.com/index.php?option=com_content&view=article&id=628:2014-03-29-09-53-34&catid=29:2010-04-24-09-14-13&Itemid=61>, достъпен на 08.03.2021.

Михайловски 1904в: Михайловски, С. Писмо до княза.

< https://www.slav.uni-sofia.bg/images/stories/documents/pismo_do_kniaza.JPG >, достъпен на 08.03.2021.

Христов 1999: Христов, К. *Време и съвременници*. София, 1999.